

12. *Поверхностные свойства твердых тел / Под. ред. М. Грина. – М.: Мир, 1972. – 432с.* 13. *Somorjai G.A. The Structure and Thermodynamics of Clean Surfaces – Principles//Treasure on Solid State Chemistry. Ed. by N.B. Hannay. – New-York-London, 1976. – Vol. 6A, Surfaces 1. – P. 1–55.* 14. Юзевич В. М. Критерії міцності твердого тіла з урахуванням розмірного ефекту і впливу середовища//Фізико-хімічна механіка матеріалів. – 1999. – № 2. – С. 80–85. 15. Киттель Ч. Введение в физику твердого тела – М., 1978. 16. Макмиллан Н. Идеальная прочность твердых тел // Атомистика разрушения. Сб. статей. Пер. с англ. / Сост. А. Ю. Ишлинский. – М., 1987. 17. Linford R.G. *Surface Thermodynamics of Solids // Solid State Surface Sci. – N.-Y., 1973. – Vol. 2. – P. 1–152.* 18. Шуп Т. Решение инженерных задач на ЭВМ: практическое руководство. – Москва: Мир, 1982. – 238 с. 19. Куць В.Р. Методи оцінювання рівня якості продукції // Вимірювальна техніка та метрологія, № 56, 2000. – С. 130 – 133. 20. Столярчук П.Г., Куць В.Р. Деякі погляди на можливість вдосконалення методів оцінювання якості продукції // Вісник Ужгор. Нац. ун-ту, Серія “Економіка”. Випуск № 7. Матеріали міжнародної наукової конференції “Системні методи управління та метрологічного забезпечення виробництва”, Ужгород, 2001 – С. 41 – 44.

УДК 621.317.73

В.В. Хома, О.В. Старостенко *

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра “Автоматика і телемеханіка”

*Університет “Universidad de las Americas Puebla”, департамент комп’ютерних наук

ПІДВИЩЕННЯ ЗАВАДОСТІЙКОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ СХЕМИ ВИМІРЮВАЛЬНОГО ПЕРЕТВОРЮВАЧА “СТРУМ-НАПРУГА”

© Хома В.В., Старостенко О.В., 2002

Досліджено джерела шумів операційних схем активних перетворювачів “імітанс-напруга”. Одержано вирази для розрахунку рівня шумів до і після корекції частотної характеристики.

The sources of noise which arise in operational networks of imittance-voltage converter are investigated. An expressions for calculation of noise level until and after corection of the frequency characteristicfre obtained.

Вимога до обмеження рівня тестового сигналу, яка жорстко висувається при контролі імітансу нелінійних об’єктів, окрім чутливості, загострює також проблему завадостійкості. Відомо [1], що в реальних пристроях оброблення вимірювального сигналу супроводжується перешкоджаючим впливом різного роду шумів і завад. Якщо вплив завад, які виникають за межами пристрою, можна послабити, використовуючи конструкторсько-технологічні заходи [2], то так звані внутрішні шуми накладають обмеження на мінімальний рівень корисного сигналу з погляду його якісного оброблення. Тому для засобів вимірювання імітансу (ЗВІ) з обмеженим рівнем сигналів важливо оцінити рівень власних шумів, які виникають у вимірювальній схемі та при потребі знайти способи його зменшення.

Аналіз структури ЗВІ та змісту вимірювальних перетворень сигналів показав, що ключовим елементом, який визначає, зрештою, шумові властивості пристрою загалом, є

активний перетворювач “струм-напруга” (АПЧН). Це є наслідком яскраво вираженої частотної вибірковості його операційної схеми. Саме тому розгляд цього питання розпочнемо із розрахунку рівня шумів на виході АПЧН.

За місцем виникнення в АПЧН можна виділити зовнішні та внутрішні джерела шумів. До зовнішніх належать шуми, що привносяться джерелом тестового сигналу $u(\xi)_T$, та шуми самого контрольованого об’єкта $u(\xi)_o$. Внутрішні шуми схеми на операційному підсилювачі у загальному випадку містять потенціальну, струмову та резисторну компоненти. Внаслідок статистичної незалежності окремих джерел шумів їх підсумовування виконується за середньоквадратичним законом. Із врахуванням місця прикладання згаданих джерел в операційній схемі АПЧН (див. рисунок) спектральна густина вихідної напруги шумів описується таким виразом [3, 4]:

$$u(\xi)_{АП} = \sqrt{\frac{e_{\xi}^2}{\beta^2} + (i_{\xi} R_o)^2 + 4kTR_o + [u(\xi)_o^2 + u(\xi)_T^2] \cdot |Y_X R_o|^2 \cdot \left| \frac{\beta A}{1 + \beta A} \right|}, \quad (1)$$

де e_{ξ} та i_{ξ} – спектральні густини відповідно напруги та струму власних шумів операційного підсилювача, k – стала Больцмана, T – температура резистора.

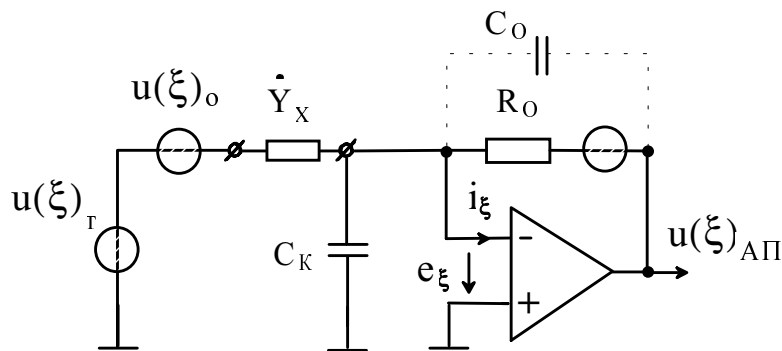

Схема для розрахунку шумових властивостей АПЧН

Розглянемо можливості спрощення наведеного виразу. Насамперед, для операційних підсилювачів із вхідним каскадом на польових транзисторах струмова складова дуже мала і нею можна знехтувати на фоні інших. Якщо на виході джерела тестового сигналу інвертора використовуються напруги із коефіцієнтом передачі, меншим за 1, $u(\xi)_T \approx e_{\xi}$. Приймемо також для простоти, що контрольований об’єкт має активний опір $Y_X = G_X \approx 1/R_o$, а тому спектральна густина його шуму становить $u(\xi)_o \approx \sqrt{4kTR_o}$. Враховуючи прийняті допущення, вираз (1) набуває вигляду

$$u(\xi)_{АП} \approx \sqrt{\frac{e_{\xi}^2}{\beta^2} + e_{\xi}^2 + 8kTR_o \cdot \left| \frac{\beta A}{1 + \beta A} \right|}.$$

Дослідження цього виразу показує, що коли коефіцієнт контурного підсилення βA має більше від одного полюса, на частотній характеристиці коефіцієнта похибки $\beta A/(1 + \beta A)$ поблизу частоти зрізу може утворюватися резонансний пік, внаслідок чого виникає резонансне збагачення (підсилення) шумів операційної схеми [3]. Додатковий полюс

утворюється ємністю вхідного кабелю C_K навіть при вимірюванні суто активних імітансів $Y_X = G_X$. Основний вклад у створення шуму на виході АПСН, особливо при не дуже великих значеннях опору R_o , дає складова напруги шумів АПСН e_ξ/β , оскільки, окрім резонансного збагачення, зазначена складова додатково підсилюється внаслідок збільшення коефіцієнта підсилення шуму $K_\xi = 1/\beta$. Отже, спектральна густина вихідного шуму АПСН при врахуванні лише найістотніших факторів описується таким виразом

$$e_{AP} = e_\xi(1 + K_x) \sqrt{\frac{1 + f^2/f_K^2}{\left(1 - f^2/f_K f_c\right)^2 + f^2/f_c^2}}, \quad (2)$$

де $K_x = G_X R_o$; $f_c = f_T/(1 + K_x)$ – частота зрізу, f_T – частота одиничного підсилення операційного підсилювача, $f_K = (1 + K_x)/2\pi C_K R_o$ – частота додаткового полюса, утвореного ємністю C_K .

Щоб перейти до ефективного значення інтегральної напруги шумів операційної схеми АПСН, інтегрують їх спектральну густина у діапазоні частот [3]

$$u(\xi)_{AP}^2 = \int_0^\infty e(f)^2_{AP} df = e_\xi^2 (1 + K_x)^2 \int_0^\infty |\Phi(f)|^2 df. \quad (3)$$

Зіставлення виразів (2) і (3) показує, що операційна схема АПСН виступає у ролі неявного фільтра із нормованим коефіцієнтом передачі

$$|\Phi(f)| = \sqrt{\frac{1 + f^2/f_K^2}{\left(1 - f^2/f_K f_c\right)^2 + f^2/f_c^2}}.$$

Інтеграл у виразі (3) має аналітичний розв'язок

$$\Delta f_\xi = \left(1 + \frac{f_c}{f_K}\right) \frac{\pi}{2} f_c,$$

що має зміст еквівалентної смуги пропускання шумів. Якщо паразитна ємність $C_K = 0$, то додатковий полюс зникає ($f_K \rightarrow \infty$), а смуга пропускання дорівнює

$$\Delta f_\xi = \frac{\pi}{2} f_c.$$

Обчислимо рівень шумів на виході АПСН із такими параметрами схеми: $R_o = 100$ кОм, $C_K = 100$ пФ, $f_T = 10$ МГц, $e_\xi = 7,5$ нВ/Гц^{1/2}, провідність контрольованого об'єкта $Y_X = G_X = 10$ мкСм. За рахунок резонансного підсилення еквівалентна смуга пропускання шумів розширюється від $\Delta f_\xi = 7,9$ МГц до $\Delta f_\xi = 2,5$ ГГц, а напруга шумів на виході АПСН збільшується з $u(\xi)_{AP} = 42$ мкВ до $u(\xi)_{AP} = 746$ мкВ. Якщо для підвищення чутливості на виході АПСН використовується широкопasmовий підсилювальний каскад із коефіцієнтом передачі $K = 100$, то рівень шумів на виході вимірювальної схеми досягає недопустимого значення – майже 75 мВ. Такі збільшені шуми перешкоджають подальшому обробленню сигналів.

Для нейтралізації негативного впливу паразитної ємності C_K вводять коректуючий конденсатор C_o в коло зворотного зв'язку, як зображено пунктиром на рисунку. Значення

ємності C_o вибирають так, щоб створити нуль на частоті $f_o = (1 + K_x) / 2\pi C_o R_o$ і запобігти утворенню резонансного піка. Для цього повинна виконуватися нерівність $f_o < f_c$. Із врахуванням C_o вираз коефіцієнта передачі неявного фільтра набуває вигляду

$$|\Phi(f)| = \sqrt{\frac{1 + f^2 \left(\frac{1}{f_o} + \frac{1}{f_k} \right)^2}{\left(1 - \frac{f^2}{f_c} \left(\frac{1}{f_o} + \frac{1}{f_k} \right) \right)^2 + f^2 \left(\frac{1 + K_x}{f_o} + \frac{1}{f_c} \right)^2}}$$

У таблиці наведено результати обчислення вихідної напруги шумів вимірювальної схеми при різних значеннях коректуючої ємності C_o .

Зменшення рівня вихідних шумів ВС при використанні коректуючої ємності

C_o/C_k	0	0,01	0,02	0,05	0,1	0,2	0,5	1,0	2,0	5,0	10	∞
$\sigma_\xi, \text{мВ}$	75	28	21	18	10	7,3	5,1	4,2	3,7	3,3	3,1	3,0

Аналіз одержаних результатів показує, що повна компенсація впливу C_k настає при збігу частот полюса f_k і нуля f_o . Подальше збільшення коректуючої ємності C_o , внаслідок якого $f_o < f_k$ недоцільне, оскільки максимально досягне внаслідок цього зменшення рівня шумів становить всього $\sqrt{2}$. Крім того, використання подібної корекції позитивно позначається також на збереженні необхідного запасу стійкості активних перетворювачів імітансу в напругу [5].

1. Макс Ж. Методы и техника обработки сигналов при физических измерениях: В 2-х томах. – М., 1983. Т. 2. 2. Отт Г. Методы подавления шумов и помех в электронных системах. – М., 1979. 3. Достал И. Операционные усилители. – М., 1982. 4. Хома В.В. Створення та дослідження математичної моделі вимірювальних перетворювачів “імітанс-напруга” // Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 1999. – №3. – С.75 – 79. 5. Хома В.В. Оптимізація динамічних властивостей активних вимірювальних перетворювачів ємності в напругу // Методи та прилади контролю якості. – 1999. – №4. – С.72 – 75.